

ÁLLAM ÉS ÁTMENET

IRINA CULIC

Vidék és főváros. A román állam és a regionalizáció problematikája

A közép- és kelet-európai kommunista rezsimek 1989-es bukása, valamint a Szovjetunió 1991-ben bekövetkezett felbomlása az intézményi újjáépítés nehéz és bonyolult folyamatát indította el a térségben. A „történelem menetébe” visszatért országok politikai elitjére hárult az újonnan létrejövő államok szimbolikus, történelmi, politikai és intézményi legitimációs alapjainak lerakása. A törvényhozók és a kormányzatok arra törekedtek, hogy az új állam törvényességét megalapozó legitimációs összetevők közül elsősorban azokat juttassák érvényre, amelyek az éppen létrejött államképződményt igazolják és nemzetközi elismerését szolgálják. Ezt követően a törvényalkotók megszabták az új állam működésének kereteit és alapelveit, melyek az adott területi határokon belül folytatott politikai, gazdasági és társadalmi tevékenységeket tekintélyelvű és központosított módon szabályozó intézményegyüttesben hivatottak testet ölteni. E folyamat döntő elemét az Alkotmány elfogadása jelenti.

Az alábbiakban a román posztkommunista állami berendezkedés néhány, kimondottan csak a román állam egységes és nemzeti államként való meghatározásával összefüggő vetületével kívánok foglalkozni. Az 1918-as egyesülés utáni román kormányok kemény központosító politikával igyekeztek az új területeket és a nemzeti kisebbségeket integrálni (főképpen a területi adminisztráció és a román nyelvű oktatás megerősítése révén). A kommunista állam-párt¹ által kiépített óriási infrastrukturális önkényuralom ugyanakkor megrendszabályozta és egyneműsítette a lakosságot és a fölötte való ellenőrzést. Romániában és az egykori szovjet tömb országokban (miután a kommunista hatalom idején az állam legitimációja igencsak meggyengült)

1 Amely Ceaușescu uralkodásának második felében szultáni-totalitárius jelleget öltött

az állam újraalapozásának szükséglete, valamint az állam és polgárai közötti viszonyok gyökeres megváltoztatásának igénye adott különleges jelentőséget a demokratikus intézmények rekonstrukciós folyamatának és az új Alkotmány kidolgozására tett erőfeszítéseknek.² Jelen tanulmányban az alaptörvénynek a román állam típusáról és formájáról rendelkező előírásait és ezek ama következményeit fogom elemezni, amelyek kihatnak a politikailag mozgósított magyar kisebbség nemzetépítő tervezeteire.

A kormányzati elit, a politikusok és a civil szervezetek (főleg az akadémiai értelmiség körében) e tárgykörben folytatott politikai diskurzusának jobb megértése végett előbb áttekintést adok a román állam kialakulásának történetéről, majd kitérek a Nagyrománia létrejöttével megjelenő (a román államisággal kapcsolatos) feszültségócok tárgyalására. A román állam formáját (egységes nemzeti állam) meghatározó 1991-es Alkotmány előírásai ezeknek az 1989 decemberi rendszerváltás után bizonyos értelemben újra felszínre bukkanó feszültségeknek egyfajta kezelési módját tükrözik. A szóbanforgó előírások következményei főként a román állam politikai és területi-közigazgatási formáinak korlátozásában nyilvánulnak meg. Ezt követően kimutatom, hogy az állami létnek ez a fajta elképzelése miként kelt elégedetlenségeket a civil társadalomban. Ezeknek az elégedetlenségeknek az alapja azonban nem kötődik kizárólagosan és elkerülhetetlenül a különböző etnikai és regionális identitásokhoz – mint ahogy azt a politikai élet és a sajtó közszereplőinek többsége helytelenül gondolja –, hanem elsősorban gazdasági természetű okokkal és az állam intézményi hatékonyságáról kialakított előképpel magyarázható.

Rövid történeti áttekintés

A mohácsi csata (1526) a Duna-medence utolsó független államának megszűnését eredményezte. A román fejedelemségek vonatkozásában ez addigi státusuk megváltoztatását jelentette. Eladdig, a békét adóval kiváltó Moldva és Havasalföld, sikeresen őrizte meg saját, a Portától független politikai struktúráját. Az időközben török fennhatóság alá került Magyarország támogatásának elvesztésével a román fejedelemségek most már nem csak gazdaságilag, hanem politikailag is a vazallusi függőség állapotába kerültek. A felszabadulásra tett sikertelen kísérletekből okulva, a román uralkodó osztály

2 Nyilvánvaló, hogy ezt a megelőző totalitárius rezsim és a demokráciára való áttérés konkrét módja határozza meg. A demokráciára való átmenet igen hasznos elemzését lásd Linz & Stepan (1996) munkájában.

arra a következtetésre jutott, hogy csakis a kedvező körülmények egybejárása és valamely európai nagyhatalom katonai támogatása esetén változtatható meg a Fejedelemségek nemzetközi státusa.

A török hódoltság kezdetétől a cári és a Habsburg Birodalom bukásáig terjedő időszakban ezt a leckét egyébként minden közép- és kelet-európai nemzet és ország megtanulta: államiságuk megtartását, államuk megszilárdítását és területi terjeszkedését nem annyira a szomszédos államokkal való együttműködéssel, hanem sokkal inkább valamely nagyhatalom támogató segítségével érhetik el, elsősorban éppen akkor, amikor a nagyhatalmak stratégiai érdekei inkább a versengés és az egymás ellen való uszítás taktikáját, semmint az együttműködést és a megbékélést helyezik az időszerű politikai játszmák előterébe³.

A román történetírás és az összes románlakta területeket egyesítő, román államot legitimáló diskurzusok döntő jelentőségű mozzanatként kezelik – a Vitéz Mihály havasalföldi vajda nevéhez fűződő – Erdély és Moldva (1599. októberében, illetve 1600. májusában történt) elfoglalásával megvalósított rövid életű egyesülést. Az alig egy évig tartó államegyesítési kezdeményezést a nagyhatalmak ellenérdekeltsége és Havasalföld gazdasági, katonai és emberi erőforrásainak, valamint széleskörű össznemzeti támogatottságának elégtelensége hiúsította meg⁴.

A török hódoltság idején Erdély félig-meddig önálló státussal bírt, ugyanis a kifizetett hadisarc ellenében a törökök csak jelentéktelen mértékben avatkoztak belügyeibe. Ezt az állapotot gyökeresen változtatta meg a Habsburg-uralom. Erdély teljességgel elveszti nemzetközi szerepét, belső autonómiáját korlátozzák, a helyi (magyar) uralkodó osztályt Bécsnek vetik alá, a fejedelem helyét pedig, a diéta megkerülésével, a császár által kinevezett kormányzás foglalja el⁵. A románok politikai jogokért vívott harcát helyi román nemesség hiányában, a Rómával egyesült Görögkatolikus Egyház klérusa vállalta fel, és elsősorban Inochentie Micu-Klein görögkatolikus püspök által Bécsnek címzett számos jegyzéke révén kívánta folytatni⁶.

A román Fejedelemségek feletti közvetlenebb és hatékonyabb uralmat biztosító fanarióta kormányzati rendszer bevezetése annak következménye,

3 Glenny (1999), 149. és a 133–134. old.

4 Georgescu (1992), 67–68. old.

5 Georgescu (1992), 100. old.

6 Az 1791-ben Bécsbe felterjesztett *Supplex Libellus Valachorum* alig tartalmaz többet a Fejedelemség többségi lakosságának jogaival kapcsolatos eszméinél, melyeket a román nép római eredetének és a Fejedelemség területéhez kötődő folytonosság elméletére alapoz.

hogy Brâncoveanu és a Cantacuzinók havasalföldi, illetve Cantemir moldvai politikájában a Porta a román fejedelmek ama törekvését fedezi fel, hogy a többi európai nagyhatalommal való diplomáciai összjátás révén kibújjanak a török fennhatóság alól⁷.

A fanarióta uralom bevezetésével a Fejedelemségeket közvetlenül az oszmán birodalom politikai és katonai rendszerébe illesztik, a fejedelem szerepét pedig egyszerűen a birodalmi kormányzó funkcióira korlátozzák. A Fejedelemségek területén folytatott török háborúk szülte korrupciós kormányzat katonai hanyatlás és gazdasági stagnálás egyik következményeként jelennek meg a kormányzati formára összpontosító bojári reformtervezetek. A román Fejedelemségek nemzetközi státusának és a Portához való viszonyának módosulásához az orosz–török vitát bezáró 1774-es Kucsuk-Kajnardzs-i szerződésnek az a kitétele járult hozzá, amely a Fejedelemségek érdekében Konstantinápolyban való közbenjárásra jogosítja fel Oroszországot⁸.

Az 1789-es francia forradalom eszméi, az 1804-es szerb lázadás példája, valamint az 1814-ben megalakult Hetéria ugyanakkor a román uralkodó osztály radikalizálódásához vezetett. Az 1821-es Tudor Vladimirescu-féle megbukott felkelés⁹ már a Fejedelemségek függetlensége kivívásának maximális tervét akarta megvalósítani. Ezt követően a bojárok diplomáciai erőfeszítései nyomán 1822-ben eltávolítják a fanariótákat, s a Fejedelemségek élére helyi származású uralkodókat neveznek ki. A Fejedelemségek politikai és gazdasági autonómiája az 1828–1829 közötti orosz–török háború után szilárdul meg, amikor is a háborút lezáró Adrianopoli békeszerződés új alapokra helyezi Moldva meg Havasalföld és a Porta közötti viszonyt. Névlegesen továbbra is a Szultán marad a Fejedelemségek teljhatalmú ura, ugyanakkor helyet kap egyfajta orosz protektorátus is. A békeszerződés a belső adminisztráció átszervezését javasolja, a mintegy alkotmányként fungáló ún. Szervezeti Szabályzatok alapján, ami igazolja az orosz befolyás jelenlétét.

Az egyesülés eszméit, a politikai érdekek mellett, ama nemzettudat megizmosodása is gerjesztette, amely egyrészt, az összrománság egységes eredetét és a román nyelv latin jellegét valló régi történetíráásra, másrészt pedig a szláv és görög befolyás kritikai megítéléséből táplálkozó, a román nyelvet és latin mivoltát felértékelő, kulturális nacionalizmusra támaszkodott. Mind-

7 Georgescu (1992), 68–70. old

8 A Iași-ban és Bukarestben megnyitott orosz, majd osztrák, porosz, francia és angol konzulátusok lehetővé tették a török önkény korlátozását, különösképp a gazdasági kapcsolatok terén.

9 Részben a mozgalom nemzeti jellegének társadalmi való átváltozása okozta ezt.

ezek már fellelhetők az egykori bojár-tervezetekben. Előbb csak Havasalföld és Moldva, később aztán Erdély vonatkozásában is. Mihai Cantacuzino, aki több történeti munka szerzője is, 1772-ben elsőként javasolja írásban a Fejedelemségek egyesülését. Javaslatát, a Focșani-i békekongresszus alkalmával, Oroszország, Ausztria és Poroszország képviselői elé terjesztett jegyzékbe foglalják, amelyre később több politikus-történész is hivatkozik¹⁰.

A fejedelemségek egyesítését javasolják a Szervezeti Szabályzatok kidolgozására hivatott tanácskozáson is, amely végül hivatalosítja a közös moldáv-oláh állampolgárság fogalmát. A fejedelemségek egyesítésének eszméje az 1831 utáni politikai mozgalmak többségének programjában is bennefoglaltatik. Az egyesítés gondolatát felkaroló írásnak jó része a történeti érvek mellett a civilizációs fejlődésre, a gazdasági növekedésre és a Dunamente politikai stabilitására is apellál¹¹.

Az 1848-as forradalom azoknak a modernizációt és a nemzeti ébredést szolgáló törekvéseknek a folytatása, amelyeket még a Tudor Vladimirescu vezetett felkelés gerjesztett. E törekvések megvalósítását célul tűző mozgalmak élén Franciaországban képzett politikusok és értelmiségiek állnak. A Habsburg Birodalomban zajlott '48-as forradalmakat a nemzeti és a szociális vonatkozások zavaros összekeveredése jellemzi. Tănăsescu és Petőfi a jobbágyok felszabadításáért és politikai jogaik elismeréséért szálltak síkra, míg Kossuth kizárólag nacionalista célokat követett. A történelmi Magyarország nemzetiségeit (a Jelasics által vezetett horvátok és az Avram Iancu vezetett románok) Kossuth intoleranciája készítette arra, hogy a magyarok ellen vonuló császári csapatok mellé álljanak¹².

A két román fejedelemség egyesítéséhez és a függetlenség elnyeréséhez Anglia, Ausztria és Oroszország nagyhatalmi versengése teremtett kedvező helyzetet. A Krími háborút lezáró Párizsi Békekongresszuson a két nagyhatalom elismeri és garantálja Moldva és Havasalföld önállóságát. Az adott feltételek között a Fejedelemségek választmányai ügyesen megkerülik a Párizsi Konvenció korlátozó előírásait, amikor egymást követően, ugyanazt az Alexandru Ioan Cuzát választják fejedelemmé. A Porta által elismert politikai egyesülést az adminisztrációk egyesítése követi. A moldvai és havasalföldi kormányok lemondása nyomán, 1862-ben, bukaresti székhellyel beiktatják

10 Nicolae Mavrogheni (1788), Ion Cantacuzino (1790), Ștefan Crișan (1807) míg Erdélyben – N. Rîmniceanu (1802), Ion Budai-Deleanu (1804), Moise Nicoară (1815).

11 Lásd Georgescu (1992), 126–128., 158–185. old.

12 Amit a császár soha sem hálált meg. Lásd Seton-Watson (1946), 39. old. és Verdery (1983), 184–195. old.

Románia első, egységes kormányát. Románia politikai stabilizációjára kedvezően hatott Hohenzollern Károly német fejedelem hosszú és kiegyensúlyozott uralkodása (1866–1914)¹³.

Románia felkészületlenül és annak utána lép az első világháborúba, hogy Ferdinánd király olyan szerződést köt az Antanttal, mely lehetővé teszi Erdély és Bukovina Romániához való csatolását¹⁴. A Moldvai Szövetségi Demokrata Köztársaság (Besszarábia) Országos Tanácsa 1918. január 24-én az ország függetlenségére, március 27-én a Romániával való feltételes egyesülésre, majd ugyanazon év november 28-án a feltétel nélküli egyesülésre szavaz. A Bécsben megalakult Román Nemzeti Tanács 1918. október 27-i Alkotmányozó Gyűlés keretében kikiáltja Bukovina és Románia „feltétlen és örökérvényű” egyesülését. A gyulafehérvári Nagygyűlésre összesereglett erdélyi, bánági, máramarosi és körösvidéki románok képviselői 1918. december 1-jén elhatározzák Erdély és Románia egyesülését. Az egyesülés feltételei között szerepel Erdély Románián belüli átmeneti önállósága, agrárreform végrehajtása, az általános választójog bevezetése, valamint a nemzetiségek saját, helyi közigazgatáshoz, anyanyelvüknek az oktatásban és jogszolgáltatásban való szabad használatát biztosító jogok életbeléptetése.

Az egyesülés költségei és az államiság kérdése

A román fennhatóság alá került új tartományok mélyen megváltoztatták a román államot. Megkétszereződött az a terület, amelyet politikailag, gazdaságilag és társadalmilag igazgatni kellett. Az Ókirályság etnikai egységét megtörte a csatolt területeken élő számbelileg is jelentékeny más nemzetiségű népesség. A Romániával egyesített területeken élő lakosság társadalmi szerkezete jelentős mértékben eltért az Ókirályságban élőkétől. Amint azt Sorin Andreescu írja, Románia valójában egy nagyszámú, ám vidéki román népességgel és ugyanakkor egy jelentős nem román városi lakossággal egyesült¹⁵.

13 Károly király uralkodása alatt új alkotmányt fogadnak el (1866), kialakul a liberális és konzervatív hatalomváltás alternatív szerepét biztosító pártrendszer, 1877-ben kikiáltják, majd 1878-ban érvényre is juttatják Románia teljes függetlenségét, 1881-ben bevezetik a királyságot, az ország politikai és társadalmi modernizációját szolgáló törvényeket fogadnak el stb.

14 Lásd Alexandrescu könyvének (1998) „Nagyrománia létrehozása” című fejezetét.

15 Idézett mű, 62. old.

Ez utóbbi uralta a helyi közigazgatást, és töltötte be a vállalkozói réteg szerepkörét is. Az újonnan megszerzett területeken élő népesség nemzetiségi összetétele, valamint az egyes nemzetiségek státusa jelentős eltéréseket mutat.

1. sz. táblázat: Erdély, Bánság, Bukovina és Besszarábia százalékos etnikai szerkezete

	<i>Erdély</i>	<i>Bánság</i>	<i>Bukovina</i>	<i>Besszarábia</i>
Románok	55,0	39,5	34	47,6
Magyarok	34,3	22,2	–	–
Németek	8,7	19,9	8	3,1
Szerbek	–	13,6	–	–
Ruténok	–	–	38	19,6
Zsidók	–	–	13	11,8
Oroszok	–	–	–	8,1
Bulgárok	–	–	–	5,2
Egyéb	2,0	4,8	7	4,6

Források: Az első három tartományra vonatkozó adatokat a monarchiabeli, 1910-es hivatalos népszámlálás irataiból vettük át. Magyarországon a nemzetiséget eldöntő szempont az anyanyelv. Besszarábia esetében az 1897-es orosz népszámlálás adataira hagyatkozunk. Meg kell jegyeznünk, hogy ezek a számok jelentősen eltérnek az 1891-ben közölt adatoktól, melyek szerint Besszarábiában a románok száma az összlakosság 66 %-át tette ki. 1910-ben Besszarábia lakosainak száma már jó félmillióval több, mint 1897-ben.

Az egyes tartományok az előző birodalmak fennhatósága alatt élvezett autonómiájuk, politikai aktivizmusuk és nemzettudatuk elért szintjét illetően is különböztek egymástól. A politika gyakorlása és a közigazgatásban való részvétel nyomán, Bukovinában fejlett polgári és nemzettudatról beszélhetünk¹⁶. Besszarábiában viszont a vidéken élő, viszonylag közömbös román lakosság a kizárólag helyi-területi jelentéssel bíró „moldován” identitást vallja csak magáénak¹⁷. A bukovinai románok több pártba szerveződve vettek részt a politikai életben. Ugyanakkor Erdélyben csak egyetlen román politikai párt működött. Az új tartományok Romániához való csatlakozása gyökeresen megváltoztatta a szociális és politikai reformok (földreform, az általános választójog bevezetése) által amúgy is erőteljesen érintett román pártrendszerét.

¹⁶ Alexandrescu (1998), 49. old.

¹⁷ Van Meurs (1998), 42. old.

Sorin Alexandrescu meggyőző érveléssel bizonyítja, hogy az egyesüléssel felmerült problémák csak a szociális és az etnikai tényezők kombinációinak figyelembevételével érthetők meg¹⁸.

Felhívja továbbá a figyelmet arra, hogy a húszas évek román kormányait cseppet sem foglalkoztatta a regionalizmus megengedhető határainak a – két háború közötti időkben – felvetődő kérdése¹⁹. A százszázalékos központosítás gyakorlatát a román kormányok magától értetődőnek tekintették. Tették ezt annak ellenére, hogy a tartományok meghatározott, saját politikai és szociális autonómiájuk megőrzésére vonatkozó megkötésekkel csatlakoztak Romániához. A két háború közötti román kormányok rendszeresen figyelmen kívül hagyták a Gyulafehérvári Nyilatkozat előírásait. A csatolt tartományok sajátosságai iránt tanúsított eme érzéketlenség komoly következményei az 1989-et követő évek politikai és társadalmi törésvonalaiiban köszönnek vissza.

A tartományok egyesítésének eltérő körülményei szintúgy máig hatóan befolyásolják a román állam legitimitásáról folyó diskurzust, és azt a módot, ahogyan a bukaresti politikai elit a román államiséget fenyegető kihívásokat kezeli. A tartományok egyesítése kapcsán, Románia minden egyes alkalommal a kárpát-medencei dáko-román népesség történelmi folytonosságának tételére alapozott, Erdély igénylésének esetében²⁰ pedig ezt még megtette Inochentie Micu-Klein és Gheorghe Sincai által a XVIII. században kidolgozott elméleti érvekkel, valamint az ezt kiegészítő demográfiai és szociális összetétel kritériumai-val. Bukovina és Besszarábia visszacsatolásának követelése esetén a román fejedelemségekhez való egykori tartozásuk történelmi érve szolgált alapul. Erdély viszont soha sem volt (függő vagy független) román állam, mint amilyen Moldova és Havasalföld, „ahol a politikai hatalmat a román uralkodó osztály gyakorolta, és ahol az alsóbb osztályokat sohasem fosztották meg az illető társadalomban »természetes«-nek számító jogaik gyakorlásától, más nemzetiségek javára»²¹.

A Porta és Oroszország jóváhagyásával 1775-ben osztrák kézre került, a történelmi Moldova részéhez tartozó Bukovina összlakosságának csak egyharmad része volt román. Ez a számarány a szomszédos Magyarország és a független Moldvai Köztársaság vonatkozásában tarthatatlanná teszi bármilyen Bukovinát érintő maximalista területi követelését.

18 Alexandrescu (1998), 59–63. old.

19 Idem, 67. old.

20 Erdély követelésének vonatkozásában, Micu-Klein, „olyan politikai fegyvert kovácsolt, amely használatáról a románok sohasem mondanak le”. Macartney (1968), 91. old.

21 Idem, 61. old.

Az Alkotmány betűje: Románia egységes nemzeti állam

A nemzeti történelem és annak értelmezése, a nemzetről alkotott felfogás és a kisebbségi nemzetekhez való viszonyulások történelmi tapasztalata, a hagyományok és az állam történeti folytonossága az intézményépítés folyamatának összetevő elemei; az eszmeként és emocionális adottságként értelmezett nemzet, valamint az egyetlen nemzet kizárólag magának való államként felfogott nemzeti állam viszont ennek az intézményépítő folyamatnak az eredménye. A nemzetépítésként értelmezett nemzet ugyanakkor az államépítés által előfeltételezett intézményesítés folyamatának összetevő eleme és következménye is egyben.

Az Alkotmány egy állam létrejöttének alapító aktusa a kifejezés mindkét értelmében: egyszerre írott *dokumentum* és politikai *esemény*. Az Alkotmány kidolgozása élénk vitákat és egyeztetéseket előfeltételez úgy az alkotmányozó testületben, mint a közsférában. E folyamatban épülnek fel, és nyernek legitimitációt az állam intézményei. Az Alkotmány elfogadása és népszavazással történő megerősítése jelenti azt a politikai aktust, amely az állami intézmények törvényességét szentesíti. Nyilvánvaló, hogy a politikai rezsimváltás vagy egy új Alkotmány elfogadása még nem jelenti valamely állam újraalapozását. Az állami léttel kapcsolatosan felgyülemlett tapasztalatokkal ugyanis intézményi struktúrák és rutinná lett eljárások is áthagyományozódnak. Valamely politikai rezsimváltás vagy egy új alkotmány elfogadásának jelentőségét, illetve fontosságát az állam legitimitását szavatoló struktúrák megváltoztatása adja, valamint az a mód, ahogyan e változások újrafogalmazzák az állami intézmények és a polgárok közötti viszonyokat.

Az egyes alkotmányok preambuluma igen érdekes és megvilágító erejű szövegeket tartalmaz az illető államok *alapjait* és *legitimációs struktúráit* illetően. Az egykori kommunista tábor és a volt Szovjetunió országáiban, szinte kivétel nélkül, új alkotmányt fogadtak el, amelyeknek többsége bevezető indoklást tartalmaz. Ez utóbbiak tartalmi elemzésével kimutathatóak az illető államok alapjait és legitimitását meghatározó főbb kritériumok: az állami lét hagyománya²², az állam történeti folytonossága, a népi, nyelvi és vallási sajá-

22 Magyarország megtartotta az 1949-es Alkotmányt, Lettország pedig az 1922-belihez tért vissza, s a Függetlenségi Nyilatkozattal egyidőben szentesítette. Azt, hogy Magyarország a régi Alkotmányánál maradt meg, a demokratikus rendszerbe való átmenetelének módja és az államiség, valamint az alkotmányosság nagy hagyománya teszi érthetővé. Az eredeti Alkotmányt különben az új politikai rendszerek követelményeihez mérten jelentősen módosították. Lettország Alkotmányában is fontos változásokat eszközöltek

tosság, a nemzetté válás folyamata, a társadalmi szabadság és igazságosság megvalósítása, a jövőért érzett felelősség²³.

A román Alkotmány nem tartalmaz bevezető indoklást, ám első cikkelyének első paragrafusában kimondja: „Románia nemzeti, szuverén és független, egységes és oszthatatlan állam.” Szuverenitásának letéteményese az Alaptörvény második cikkelye szerint „a román nép” (kiemelés a szerzőtől)! A kulturális és a politikai közösség előfeltételezett kongruenciája révén a román állam egyetlen nemzet saját, csak a nemzetet szolgáló államként nyer meghatározást. Így a kisebbségben lévő etnikai közösségeket, jelképesen, mintegy kizárják ama kapcsolatok köréből, amelyek a területileg központosított szabályozó intézmények együttesének tekintett államot az illető terület népességét integráló kulturális intézményekhez fűzi. Az állam egységes jellegének kinyilvánítása korlátozza a kisebbségben élő etnikai közösségek esetenként felmerülő autonómia-követeléseit (föderalizáció, regionalizmus, devolúció vagy a helyi autonómia egyéb formáihoz) igazodó területi – adminisztratív érvényű politikai szerveződési formák bevezetésének törvényes lehetőségét.

A román állam nemzeti jellegét (közvetve) számos, az előbbieket követő cikkely erősíti meg: „Románia területére nem költöztethetők át vagy telepíthetők le idegen népcsoportok”²⁴. E cikkely (mely az előterjesztett változatban még „népességcseréről” szólt) az alkotmányozó testület néhány tagjának ama erőteljes figyelmeztetése ellenére maradt meg az elfogadott változatban, miszerint a XX. században általában nem áll fenn a „letelepítés” veszélye, különösen nem az európai kontinens valamely államának esetében²⁵. Ebben a román politikai elit egy részének a más nemzetiségű és kultúrájú népcsoportokkal szemben érzett félelmei jutnak kifejezésre, különösképpen, ha azok behatárolható területen élnek és adott pillanatban a különválás igényével léphetnének fel.

A román politikai közösség meghatározási módját illetően az Alkotmányban a következőre bukkanunk: „Az állam alapját a román nép egysége alkotja”²⁶. (s.k.) Ez a kitétel a három fejedelemségben (Moldvában, Havasalföldön, Erdély-

23 Középkori birodalmak vagy fejedelemségek, önálló vagy független modernkori köztársaságok stb.

24 Az új alkotmányok bevezetőinek elemzése igencsak releváns annak megértése szempontjából, hogy miképpen gondolják el és határozzák meg a nemzetet, a népet, valamint az államnak saját polgáraihoz fűződő viszonyát. Egy ilyenfajta elemzésre e cikk keretei nem adnak lehetőséget.

25 Harmadik Cikkely, 4. paragrafus

26 Lásd: RFE/RL Research, 1. kötet, 2. szám, január 10. 1992, „Romania: Constitution Approved in Referendum”.

ben) élő románok egységes eredetének azt a történeti eszméjét idézi, amely az 1918-as Nagy Egyesülésben beteljesült politikai egység és politikai küzdelem gondolatának a forrását jelentette. Itt a román állam nemzeti és egységes mivolta jut ismételtelen kifejezésre. Ez a paragrafus a maga módján ugyancsak leszűkíti a nemzeti kisebbségeknek nemzeti azonosságuk megőrzésével, kulturális vagy/és politikai autonómiájukkal kapcsolatos igényeikhez, kérelmeikhez vagy követeléseikhez alkalmazkodó politikai és kormányzati jellegű szerveződések törvényes lehetőségét. Ugyanakkor, a szóban forgó cikkely másik paragrafusa szerint: „Fajukra, nemzetiségükre, etnikai eredetükre, nyelvükre, vallásukra, nemükre, véleményükre, politikai hovatartozásukra, vagyonukra vagy szociális eredetükre való tekintet nélkül Románia összes polgárainak közös és oszthatatlan hazája.” A törvény ezáltal *állampolgári* viszonyokat alakít ki az ország és lakosai között, ez pedig biztosítja az egységnek közös politikai és társadalmi részvételét.²⁷

Románia Alkotmánya ugyancsak az uralkodó nemzetet részesíti előnyben, amikor az állam meghatározásának szimbolikus elemeit rögzíti: „Románia nemzeti ünnepe December 1.”, „Románia nemzeti himnusza a »Deșteaptă-te române«”²⁸. (Ébredj román.) A román állam azonosítására kiválasztott eme jelképek erősen érzelmi töltésűek, amennyiben a románok nemzeti „ébredésének” (politikailag a nemzettudat megjelenésének és a politikai struktúrák megújulásának, kulturálisan pedig a szellemi újjászületés és az akkori európai társadalmi struktúrákba való betagozódás értelmében) és nemzetépítésének két fontos mozzanatához kötődnek. A nemzeti egység és függetlenség eszméjét kifejező nemzeti himnusz az 1848-as időkben született, lángoló lelkesedést sugárzó műalkotások egyike. December 1. Románia és Erdély, Bukovinát és Bessarábiát követő egyesülését fémjelzi. E szimbólumok érzelmi telítettségét csak tovább fokozza, hogy a hozzájuk társított események a román „etnikummal” a magyar „nemzetet”, illetve a területileg is kiegészült román nemzettel (vagy néppel) a területe több, mint egyharmadának a népessége jelentős részének elvesztése által traumatizált magyar nemzetet állítja szembe. Az előbbiekhöz hasonlóan az Alkotmány által megszabott intézményes keretek, a névadó nemzet nyelvének is kitüntetett szerepet tulajdonít. A 13. Cikkely szerint Románia hivatalos nyelve a román. Sokatmondó, hogy az Alkotmányozó Gyűlésben folytatott viták nyomán az eredeti Alkotmánytervezetből eltávolítottak egy jelentős passzust²⁹.

27 Negyedik Cikkely, 1. paragrafus

28 Nem pedig etnikai vagy más jellegű közösségeket vagy csoportokét.

29 12. Cikkely, 2. és 3. paragrafus

A Nemzeti Megmentés Frontját (FSN) és a Románok Nemzeti Egységpártját (PUNR) képviselők nyomására az eredeti változathoz kiharadt a 127. paragrafus, mely a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgároknak megadta volna a jogot, hogy bírósági tárgyalásokon anyanyelvüket használhassák. E képviselők érvelése szerint, ez a paragrafus ellentmond a 13. Cikkelynek, mely Románia hivatalos nyelvének a román nevezte meg. A módosított változat kinyilvánítja a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek ama jogát, hogy bármilyen bírósági eljárás során tolmácsot vehessenek igénybe. A nemzeti kisebbségek által beszélt (használt) nyelveknek nincs hivatalos státusa, és a román Alkotmány sem tartalmaz valamiféle hivatalos elismerés megszerzésének lehetőségére vonatkozó utalást. A 148. Cikkely kimondja: „*A román állam nemzeti, független, egységes és oszthatatlan jellegére, a köztársasági államformára, a területi sértetlenségre, a jogszolgáltatás függetlenségére, a politikai pluralizmusra és a hivatalos nyelvre vonatkozó jelen Alkotmány előírásai nem képezhetik módosítás tárgyát.*”³⁰

Az Alkotmány mind eme előírása nagyon megnehezíti a nemzeti kisebbségeket befogadó, alternatív politikai és kormányzati szervezeti formák egyeztető megvitatását (itt elsősorban a társult nemzet alakzatára gondolok). Ezért nem fogadhatom el azoknak az elemzőknek a javaslatait³¹, akik az 1996 és 2000 közötti ciklus kormányzatát, melynek az RMDSZ is tagja volt, a konzocianizmus formájaként értelmezték³². E kormányzati forma egyik meghatározó jegye, hogy a társadalom valamely „pillérét”³³ képviselő politi-

30 RFE/RL Research Report, 1. kötet, 2. szám, 1992. január 10.

31 Meg kell jegyeznünk, hogy az Alkotmány elismeri és garantálja ugyan a nem román etnikumhoz tartozók ama jogát, hogy etnikai, kulturális, nyelvi és vallási azonosságukat (identitásukat) megőrizték, kifejezésre juttassák és kiteljesítsék, ám annak módja, ahogyan ezeket megvalósítják, összhangban kell legyen a többi román állampolgár vonatkozásában az egyenlőség és az egyenlő elbánás elveivel (6. Cikkely). Ez és a 16. Cikkelyben foglalt kitétel kizárja a nem román etnikumok bármiféle pozitív diszkriminációját. Az Alkotmány szövege nem tartalmazza a kollektív jogok fogalmát, csak a „nemzeti kisebbségekhez tartozó személyekről” szól. Az anyanyelv elsajátításának és az anyanyelven történő képzésnek a jogát az Alkotmány 32. Cikkelye mondja ki. A nemzetiségek politikai részvételének és képviseletének jogát megengedő módon szabályozza. A kérdés megvitatásához lásd Horváth (1999) 19-20. old.

32 Lásd például Mungiu-Pippidi (1997, 2000), Bárdi – Kántor (2000).

33 A konzocianizmust a kulturálisan tagolt társadalmak olyan kormányzati formájának tekintik, amelyben a különböző társadalmi csoportokat képviselő elitek koalíciója tartja kezében a hatalmat, s azt a demokrácia megszilárdításának és stabilitásának érdekében gyakorolja. Konzocianizmusról van szó, ha (1.) olyan „nagykoalíciós” kormány van hatalmon, amelyben a társadalom minden szegmensének vagy „pillérének” a képviselete valóságos; (2.) az egyes szegmensek autonómiával bírnak; (3.) a választási rendszer, valamint a köztisztviselők toborzásának és a közpénzek elosztásának rendszere az arányosság elve szerint működik; (4.) a politikai kisebbségek kölcsönös vétőjoggal bírnak (Lijphardt, 1969).

kai elit egyenlőségi viszonyban áll a döntéshozatal többi szereplőjével (a társadalom többi „pillérével”), és vétőjoggal bír az általa képviselt társadalmi csoportot érintő bármely határozattal szemben. Az RMDSZ, az egyik etnikai „pillér” (a romániai magyarok közössége) politikai elitjeként részt vett ugyan a kormányzásban, valójában mégsem tudta e jogokat érvényesíteni. A törvényhozói döntések vonatkozásában ugyanis a Parlament két házának szabályai lehetetlenné teszik, hogy az RMDSZ képviselői által birtokolt szavazatok százalékaránya elegendő legyen bármilyen eljárásrendi vétő érvényesítéséhez.³⁴ Az Alkotmányozó Gyűlésben mind az Alkotmányra leadott szavazatok megoszlása, mind pedig az egyes frakciók ajánlásai, melyeket – az Alkotmány életbeléptetését eldönteni hivatott népszavazás előtt – a lakossághoz intéztek, a román politikai elit belső megosztottságát tükrözik az előbb említett (és más, jelen dolgozatban nem érintett) problémák vonatkozásában. Az Alkotmány elfogadása ellen az RMDSZ, – egyetlen képviselő kivételével – a Nemzeti Keresztény és Demokrata Paraszt Párt (PNT-CD), a Liberális Párt (PL) és többségükben a Nemzeti Liberális Párt (PNL) képviselői és szenátorai szavaztak (összesen 19%). A Román Környezetvédő Párt (PER) és a Romániai Szociáldemokrata Párt (PSDR) parlamentereinek egyik része az Alkotmány mellett, másik része pedig ellene szavazott³⁵. Egyes pártok azt tanácsolták választóiknak, hogy ne vegyenek részt a népszavazáson, a Nemzeti Keresztény és Demokrata Paraszt Párt a referendum bojkottjára szólított fel. Az RMDSZ, a parlamenti képviselet nélküli Polgári Szövetség Pártja (PAC) a választókra bízta a döntést, ám világosan kifejezésre juttatták saját elutasító álláspontjukat.

Az Alkotmányozó Gyűlés Szabályzatának 1991. november 14-i (alkotmányellenes) módosítása a képviselői vagy szenatori mandátum megvonásával bünteti mindazokat, akik nem jelennek meg az Alkotmány végső szövegét elfogadni hivatott 1991. november 21-én megtartandó szavazáson.³⁶ Király Károly magyar szenátor (a Ceaușescu rezsim disszidense) megszegte

34 A „pillér” kifejezés (amelyet eredeti, angol alakjában – pillar – Lijphardt vezetett be, s melynek nyomán a társadalmakban kimutatható „pillérek” meglétének jelenségét a „pillarization” szóval illetik) a társadalom szerkezetének ama függőleges irányban szerveződő képződményeit jelöli, amelyek sajátos természetű (például vallási, nyelvi) eltérések nyomvonalait követik. A „pillér” fogalma komplementáris viszonyban áll a társadalmi osztály, a társadalmi réteg, a státuscsoport, illetve a társadalmi rétegződés fogalmával vagy fogalmaival.

35 A román politikai elit esetében ugyanis szó sem lehet olyasféle *gentlemen's agreement*-ről, amilyen a nyugati demokráciák némelyikében (például Belgiumban) előfordul.

36 Lásd a *Románia liberă*, 1991. november 22-i számában

a módosított szabályzat előírását, mivel levélben elküldött szavazata (íme, egy másik alkotmányellenes módosítás) nem érkezett időben célba. Az incidens nyomán elvesztette mandátumát. Később, egy budapesti napilapnak azt nyilatkozta, hogy a román Alkotmány megfosztja a magyar nemzetiséget annak minden alapvető jogától, és hogy „nem elég csak »nem«-et mondani rá.”³⁷

A népszavazás eredményei az új Alkotmány alig értékelhető támogatottságát sugallják: a szavazók 53,5%-a támogatta, 14,1%-a ellene voksolt, az érvénytelen szavazatok százalékaránya 1,6%, míg a nem szavazóké 30,8% volt³⁸.

Az 1989 utáni román állam alapjainak jobb megértése a román állam kialakulásának és az államiság hagyományainak rövid történeti áttekintését teszi szükségessé.

A román államiság kérdésköre

Moldva Romániával való újraegyesítésének 1989-1991 közötti politikai aktualitása ma már elévült. Ceaușescu elővigyázattal kezelte a Moldvára vonatkozó román területi követelések felvetését, mivel meg volt győződve arról, hogy ellenlépésként Moszkva, Erdélyt illetően, hasonló követelések felvetésére bátorítaná Magyarországot. Mi több, a moldvaiak nacionalizmusa alulról indult, alkatát a nyelv és az írásjelek, a történelem és a történetírás tagolták, ezért aztán egyfajta antikommunista jelentést is hordozott. Márpedig ez ellenkezett Ceaușescu teleológikus nemzeti ideológiájával, mely a kommunista pártot tekintette a románok nemzeti törekvései beteljesítésének. Ceaușescu eltávolítása és a romániai rendszerváltás azonnali reakcióra készítette úgy a Pruton túli nacionalistákat, mint a romániai politikusokat. A moldvai román nemzet kialakításának folyamata szempontjából lényeges az a (román nyelvet és ábécét szorgalmazó politikákra, illetve a szovjet historiográfiának a különálló moldvai nemzet létrejöttére vonatkozó tanainak elutasítására épülő) 1990. június 5-i szimbolikus gesztus, amely által a köztársaság nevét Moldáviáról Moldvára keresztelték. Moldva ama régi román fejedele-

37 E szankciót kiváltképpen azért vezették be, hogy az egyes cikkelyekről folytatott vitákról és szavazásokról nagyon gyakran hiányzó – a parlamenti többséghez tartozó – képviselők jelenlétét biztosítsák. A mandátumtól való megfosztás, amellyel, hogy – mint mondtam – alkotmányellenes (hiszen ennek jogát kizárólag csak azok a szavazók bírják, akik az illető képviselőt megválasztották), egyben a kormányzó párt tagjaként megszerzett előnyök elvesztését is jelenti. Lásd még Focșeneanu (1998), 147. old.

38 RFE/RL Research Report, 1. kötet, 2. szám, 1992. január 10.

lemség neve, amely 1812-ig Besszarábiát (Románia egykori történelmi tartományát) is magában foglalta, míg ez utóbbit Oroszországhoz nem csatolták.

1991-ben Románia elsőként ismerte el Moldova függetlenségét. A '90-es években a két ország közötti különleges elbánást biztosító politikai kapcsolatokhoz³⁹ tartozik, többek között, Romániának a moldvai román nyelvű (első-sorban egyetemi) oktatás bőséges támogatása, az állampolgárság megengedő kezelése, valamint a két ország közötti személyi mozgás feltételeinek maximális könnyítése.

Moldva függetlenségének kikiáltása (1991) után a Romániával való egyesülés terve hamar lekerült a moldvai politikai közösség napirendjéről. Ez részben a Romániában éppen akkor zajló demokratizálás és gazdasági reform sajátos lefolyásának tulajdonítható. De ugyanolyan szerepet játszott a két világháború közötti román fennhatóságnak a regionális problémák és félelmek iránti érzéketlenségéről szerzett egykori tapasztalatok felidézése is. Az önálló és független Moldova gondolatának elfogadásához az államiság szovjet keretben megélt tapasztalata is hozzájárult. Mint ahogy az a szovjet nemzetiségpolitikai törekvés is, amely egy önálló moldován nemzetiség létrejöttét szorgalmazta. A Moldován Autonóm Köztársaság (Transznisztria) 1929–1940 közötti fennállásának annyiban van jelentősége, hogy a sorozatos területi változtatások eredményeképpen a mai Moldova területe nem azonos az egykori román fejedelemségtől elcsatolt Besszarábia területével.

Moldva újraegyesítéséről ma már csak a Nagyrománia Párt szélsőségesen nacionalista köreiből és választási kampányok során (pusztán pragmatikus célzattal) ejtenek szót. Moldova és Románia kapcsolatának tartalmát alapjaiban változtatta meg a Moldvai Köztársaságban megvalósuló nemzet- és államépítési gyakorlat (mely a román nemzettől elkülönülő, önálló moldován

39 Összehasonlításképpen, íme néhány – az új alkotmánnyal kapcsolatos népszavazásra vonatkozó – olyan adat, mely azon országokból származik, ahol az alkotmánymódosítás a lakosság véleményének figyelembevételével történt. Litvániában, 1992. október 25-én a lakosság 74,9%-a szavazott, ebből az alkotmány mellett voksolt 75,8%. Észtországban a 66,8%-nyi szavazóból 91,3% az új alkotmányra adta le a szavazatát. Lettország 1990-ben írt ki referendumot a függetlenség és az új alkotmány kérdésében, amelyen a lakosság 87,6%-a szavazott és ebből pozitívan 73,7%-a; a régi – 1922-es évi – alkotmányt 1993. július 6-án fogadta el újra a Parlament Szlovéniában, ahol 1990. december 23-án szavaztak hasonló ügyben, amelyen a részvétel 92,5%-os volt, ebből 95,7% a változás mellett voksolt. Lengyelországban 1997. május 25-én a lakosság 42,9%-a szavazott, s ebből 53,5% egy új alkotmány mellett, mely az 1992-es „Kis Alkotmány” elnevezésű alaptörvényt hivatott helyettesíteni. A *Szolidaritás*, valamint a katolikus csoportosulások ellenezték az új alkotmány elfogadását. Magyarország – némely módosítással – megtartotta a régi Alkotmányt. Forrás: Rose, Munro Z Mackie (1998), 49., 66., 75., 85., 107. old.

nemzet és az ugyancsak önálló soknemzetiségű⁴⁰ moldvai állam kiépítését célozza. Ezt csak tetézi a komoly gazdasági, állami és geopolitikai⁴¹ természetű gondokkal terhelt moldvai politikai kurzus irányvétele. A kölcsönös viszonyok elmérgesedése politikai válsággá fajult, amikor 2001. októberében Ion Morei igazságügyi miniszter expanzionizmussal és Moldva belügyeibe való beavatkozással vádolta meg Romániát. A vádat a Strasbourgi Emberi Jogok Európai Ítélszékéhez is eljuttatták, ahol éppen a román Pátriárka fennhatósága alatt működő Besszarábiai Püspökség és a Moldvai Köztársaság kormánya közötti, a Püspökség törvényes elismerése kapcsán keletkezett vitás kérdéseket tárgyalták.

Ennél sokkal fontosabb azonban, az Erdélyről folyó vita. Nem azért, mert Magyarország területi követelésekkel lépne fel, hanem sokkal inkább a magyarok politikai aktivizálódásának román percepciója miatt. A magyarok 1989 utáni politikai tevékenységének nemzetiségi dimenzióját tematikusan a román állam nemzeti államként való meghatározásával szembeni fenntartások, az autonómia és az önkormányzat modelljére vonatkozó előterjesztések, a magyar nyelv hivatalossá tételét célzó törekvések, saját, magyarok által vezetett és ellenőrzött intézmények (főleg egy állami magyar nyelvű egyetem) létrehozására tett erőfeszítések tagolják. Dolgozatunk kerete nem ad teret a magyar politikai elit, a romániai magyarok közössége, a román politikai elit, valamint a román és a magyar kormány közötti nagyon bonyolult viszonyok taglására⁴². Ezért csak a szűkebb témánk szempontjából releváns összefüggésekre fogok utalni.

A román politikai elit bizonyos (elsősorban a FSN majd FDSN, illetve PDSR, és a PUNR, PRM pártjaiban tevékenykedő) képviselőinek diskurzus a magyarok hangoskodását az államiság problémájával hozzák összefüggésbe. A politikailag szervezett és a magyar állam által pénzügyileg támogatott magyar kisebbséget ezért Románia területi épségét és szuverenitását fenyegető állandó veszélyforrásként érzékelik. Bizonyos kollektív jogok, vagy a politikai és kulturális autonómia követelését ugyanis nyomban a kiválás, vagy éppen az irredentizmus felé tett lépésként értelmezik.

40 A „virághíd” politikája

41 A Moldvai Köztársaság Alkotmányának meghatározása szerint a moldvai népet a moldvaiak és más nemzetiségű állampolgárok alkotják. Az állam alapját ugyanakkor, a moldvai nép évszázados szuverenitásra való törekvésében, illetve nemzeté válása történeti és etnikai kontextusában kifejezésre jutó államiságának folytonosságában jelöli meg. (Lásd A Moldvai Köztársaság 1994. július 29-én elfogadott Alkotmányának preambulumát.)

42 Ezek elsősorban a Dnyeszteren-túli Köztársaság státusára, a Moldvai Köztársaság Oroszországhoz és az euro-atlanti intézményekhez fűződő viszonyára vonatkoznak.

Megjegyzésre érdemes ebben az összefüggésben, hogy Romániában a politikai képviselet rendszere egyike a legmegengedőbbeknek⁴³. Az 1989 után létrehozott intézményes keret a nemzeti kisebbségek politikai részvételének számos formáját biztosítja. Először is, a választási törvény⁴⁴ bizonyos előnyökben részesíti a nemzetiségeket képviselő jelölteket. Előírása szerint az egyes nemzetiségek törvényesen megalakult szervezeteinek eleve kijár egy képviselői mandátum, amelynek betöltéséhez a jelöltnek, a megszabottnál jóval alacsonyabb választási küszöböt (az egy képviselőre országos viszonylatban leadott érvényes szavazatok átlagának legalább 5%-át) kell teljesítenie⁴⁵. Ugyanakkor, a nemzetiségi képviselet másik intézményes formája az ún. Nemzeti Kisebbségek Tanácsa lehetővé teszi a nemzetiségi szervezetek képviselői számára, hogy meghatározott szinteken a politikai döntéshozatal részei lehessenek. A Nemzeti Kisebbségek Tanácsa saját költségvetési alapból támogatja a nemzetiségek kulturális identitását őrző és fejlesztő tevékenységeket, megvitatja az etnikai közösségeket érintő törvényeket s törvénytervezeteket, tájékoztatja a politikusokat és a közvéleményt azokról a jelenségekről, amelyek negatívan befolyásolják a közösségek életét és az interetnikus kapcsolatokat. Nem rendelkezik viszont még korlátozott vétőjoggal sem. Az 1996-os választások során kinevezett kormány mellett működött egy ún. Nemzeti Kisebbségvédelmi Osztály is, amely a kormányprogramban foglalt tervek megvalósítása mellett a Kisebbségek Nemzeti Tanácsának határozatait közvetítette és képviselte a kormányzatban.

A politikai közösség körében artikulálódó eltérő érdekek képviseletének intézményesítésében előrelépést jelentett a magyar nemzetiség pártjának (RMDSZ) a kormányzásba való bevonása. A politikai elit szintjén ez szentesítette a versenyre és képviseletre alapuló demokratikus játékszabályok elfogadását⁴⁶.

Azzal, hogy a 2000 őszén hatalomra került Năstase-kormány, hosszas halogatás után, végre beiktatta az új Helyi Közigazgatási Törvényt,⁴⁷ az RMDSZ a magyar nyelvhasználattal kapcsolatos jogköveteléseinek maximumát érte el (kivélt talán csak a jogszolgáltatásban való hivatalos használatának rendezetlensége jelent). Emiatt azután az RMDSZ-nek fel kell frissítenie saját politikai programját. A lehetséges változatok egyike az 1993-ban elő-

43 Lásd például e sorok szerzőjének (Culic, 2001 b) vagy Kántor – Bárdi (2000) dolgozatát

44 Lásd Horváth (1999)

45 A képviselőházi és szenátusi tagok megválasztására vonatkozó 68. számú, 1992. július 15-én érvénybe lépett törvény

46 A 68/1922-es Törvény, 4. Cikkelye

47 Az RMDSZ 1996-2000 közötti kormánykoalíciós szereplésének hatékonyságát elemzi Kántor & Bárdi (2000)

terjesztett autonómia-tervezet elővétele lehet. Itt kell utalnunk az RMDSZ politikai készségének ama hiányosságára, hogy nem volt képes vagy meg sem próbált a kisebbségek statútuma⁴⁸ kapcsán nyilvános politikai vitát kezdeményezni. Értelmiségi körökben ugyan vitatkoztak róla⁴⁹, politikai szintéren viszont nem⁵⁰.

A román állam éppen adott területi-közigazgatási és politikai berendezkedése kapcsán a civil társadalomban, elsősorban erdélyi értelmiségi körökben fellángoló viták, időközönként félelmet ébresztenek a bukaresti kormányzatban. Az, hogy a területi autonómia, a devolúció vagy a föderalizmus gondolatát (erdélyi) románok vetik fel és közvetítik, igencsak megnehezíti a bukaresti kormány dolgát. Elég, ha csak arra a túlméretezett reakcióra utalunk, amit Sabin Gherman „Elegem van Romániából” című írása váltott ki⁵¹.

De vajon mi áll a kezdeményezések mögött, milyen alakot öltenek, és hogyan fogadja őket a közélet és a politika nyilvánossága? A civil társadalom körében és politikai szintéren nem folytatnak artikulált és átfogó vitákat Románia régiósításának gondolatáról. Itt sokkal inkább valamiféle igencsak különmű, tagoltságuk és érvelésük tekintetében egyenetlen és egyenlőtlen egyéni vagy kollektív elbeszélésekkel van dolgunk. Általában a helyi újságokban megjelentetett, majd a bukaresti sajtóban kommentárok kíséretében újraközölt szövegekről, vagy akadémiai körökből, esetleg egyidejűleg aktivista és tudományos arcélú civil szervezetek köréből származó esszékről, kiáltványokról és memorandumokról van szó. Nyilvánvaló, hogy a régiósítás gondolatának megfogalmazási módja, dimenziói és motívuma a szerző (vagy szerzők) nyelvezetétől, érdekeitől és intellektuális alkatától függ. Még a közösen jegyzett szövegek esetében is az egyes szerzők igen jelentős mértékben térnek el egymástól a regionalizáció és az abból fakadó következmények értelmezése, illetve megítélése tekintetében. Adrian Cioroianu, a legutóbbi ilyen jellegű kezdeményezésről írott kommentárjában meg is jegyezte, hogy annak, aki a memorandum⁵²

48 A 215/2001-es Helyi Közigazgatási Törvény

49 Lásd Andreescu (2000).

50 Patapievic (1998), (2000), Andreescu & Molnár (1999), a *Provinciá*-ban közölt cikkek és viták.

51 A Bukarestben, 2000. július 7–8. közt megrendezett „The Romanian Model of Ethnic Relations – The Last Ten Years, The Next Ten Years” konferencia, egyike azon ritka fórumoknak, ahol erről vita bontakozott ki. A bukaresti amerikai nagykövetség által kezdeményezett konferenciára az USAID, a CRDE, a World Learning és a CCRIT szervezésében került sor.

52 Gherman „kiáltványa” a Monitorul de Cluj 1998. szeptember 16-i számában jelent meg. Az értelmiségi köröket jól jellemzi például, az Altera folyóirat 1998/8. számában nyilvánosságot kapott vitaanyaga.

„egyes szerzőinek (Molnár Gusztáv, Bakk Miklós vagy akár Ovidiu Pecican) sajtónyilatkozatait olvasta, az lehet az érzése, mintha mindegyikük más-más dologról beszélné, mintha még a memorandum értelmének is eltérő jelentéseket tulajdonítanak. Így aztán, a kihívás szerzői közt megmutatkozó (akárcsak lát-szólagos) értelmezésbeli különbségek okán sem várható el, hogy a kihívás címzettjei valamilyen egyszerű diskurzussal álljanak elő”⁵³. A régiósítás gondolata nem csak diskurzív alakzatban tárgyasul, hanem, például olyan regionális politikai pártok alapításában, amelyek egy adott terület közigazgatása feletti nagyobb befolyás megszerzését célozzák.

Ami számomra a történelmi vagy kulturális legitimációt, illetve követeléseket tárgyasító diskurzus-szövegeken túl alapvetőnek tűnik, az éppen e kezdeményezések állandóan visszatérő, lényegében gazdasági természetű motívuma. A régiósítás egyik vagy másik változatát előterjesztő szövegek nagyrészt Bukarest központosító, a gazdaság és az állami intézmények megreformálásával eredménytelen, politikájával szembeni polgári elégedetlenség lecsapódásai. A szerzők felpanaszolják a túlzott központosítással együttjáró korrupciót és bürokráciát, a helyi közigazgatásra vonatkozó törvény megkerülését, de legfőképp a költségvetés decentralizálásának elmulasztását (annak, hogy a helyi adókból és illetékekből származó források nagy része helyben maradjon). A régiósodás előfeltételezi a források helyi adminisztrációját és az adófizetők pénzével való gazdálkodás sokkal szigorúbb ellenőrzését.

A régiósítási változatok javaslataihoz mérten a válaszreakciók sokkal kevésbé árnyaltak, többnyire csak a felvetések elutasítására és szerzőik lejáratására szorítkoznak. A régiósítást célzó kedvezményezéseket a leggyakrabban – persze helytelenül – regionális nacionalizmusként értelmezik.⁵⁴

Ha néhány politikai elemző vagy éppen politikus, alkalomadtán le is gyűri a regionalizációt felvállaló diskurzusok keltette sztereotip félelmeit, és arra törekszik, hogy megértse a bennük foglalt felvetések valódi tartalmát, motívumait és következményeit, a végső eredményt még akkor is ugyanazok a megjegyzések kísérik, hogy ti. az illető felvetések nem időszerűek, rosszul időzítettek, kifejezési formájuk veszélyes stb.

Mivel magyarázható meg az országos közigazgatási és költségvetési rendszer újjászervezésének megvitatásával szemben tanúsított fenntartás? A régiósítás gondolatának elutasítását számos tényező indokolja. Ezek közül, néze-

53 „Memorandum către Parlament pentru construcția regională a României”. Felterjesztésének dátuma: 2001. december 8. A sajtó nyilvánossága elé 2001. december 10-én került.

54 *Regionalizare și provincialism*, megjelent a *Ziua* 2001. december 13-i számában

tem szerint, három játszik döntő szerepet: Bukarest „provincia”-képe, a többségében magyarul beszélő Hargita és Kovászna megye helyzetéről való tájékozatlanság, és végül, az a felfogás, miszerint a decentralizáció az állam tekintélyének gyengülését, illetve területi sérthetlenségének veszélyeztetését vonja maga után.

Bukarest szemében a vidék viszonylag közömbösen kezelendő egyenmű állomány, valamiféle belső gyarmat. A főváros az a kivételes hely, ahol a vidékről áramló eszmék és pénzek összpontosulnak. A valóság azonban az, hogy a posztkommunista időkben, a vidéki városokban is kialakultak kulturális és politikai elitcsoportok. Gyakran megesik, hogy ezek tájékozódása, kulturális vagy gazdasági kapcsolatai nem Bukarest, hanem Budapest vagy Berlin felé irányulnak.

Hargita és Kovászna megye problémája ennél sokkal érdekesebb. Az ide látogató románok azt tapasztalják, hogy itt többnyire egy számukra ismeretlen és érthetetlen nyelven beszélnek. De, a vidék társadalmi életéről sem tudnak sokkal többet. Ez a kellemetlen helyzet kelti bennük azt az érzést, mintha idegenek lennének saját hazájukban. Ez pedig csak egyike azon félelmeknek, amely e vidékkel kapcsolatos sztereotípiákat és előítéleteket – minden utólagos ítékezés alapját – szülik. Ennek egyik következménye az a fajta román nacionalizmus, amely abból indul ki, hogy az itt élő románokat, éppen mivel kisebbségben vannak, a magyarok már eleve diszkriminálják, marginalizálják, és a magyar nyelv elsajátítására kényszerítik stb.

A nyelvi természetű kisebbségi lét hátrányai a mindennapi érintkezés dinamikájával, valamint a társadalmi szintű kommunikáció és cselekvés hatékonyságával kapcsolatosak. Ilyenекként nem kötődnek feltétlenül valamilyen intézményesített egyenlőtlenség vagy megkülönböztetés jelenlétéhez. A Székelyföldön élő románok és magyarok tisztában vannak vele, és elfogadják ezt a tényállást. Elismerik például, hogy állászerzés esetén a magyarok előnyöket élveznek (a megkérdezett románok 33%-a, a magyaroknak pedig 23%-a). De, a helybéli románok (47%) és magyarok (45%) többsége szerint a nemzeti hovatartozásnak nincs köze az állászerzéshez.⁵⁵

A szóban forgó, nyelvileg megközelíthetetlen és viszonylag ismeretlen régiótól való félelem egy másik kifejezési formája az a gondolat, hogy a közigazgatási decentralizációval megszűnne az állam tekintélye és szuverenitása. Jó példa erre a PNL (Nemzeti Liberális Párt), PRM (Nagyrománia Párt) és

55 Jól jelzik ezt azok az éles reakciók, amelyek a Samuel Huntington féle (*A civilizációk ütközése* című művében kifejtett) kulturalista érveléshez hasonló kísérleteket követik.

a PD (Demokrata Párt) együttesen 56 szenátorának a Parlament elé terjesztett Tiltakozó Nyilatkozata, amelyben képtelennek tartják a jelenlegi Kormányt az állam tekintélyének országos szintű biztosítására.

A Székelyföld etnikai összetétele kapcsán a decentralizációtól való félelem lényegében annak előfeltételezéséből fakad, hogy a decentralizáció itt olyan régiót eredményezne, ahol nemcsak hogy túlnyomórészt magyar nemzetiségűek laknak, hanem amelyet közigazgatásilag is ők tartanak ellenőrzés alatt. Valójában ami így létrejönne, az olyan régió lenne, ahol a román állami intézmények hivatalnokai magyar nemzetiségűek lennének.

A gazdasági eredetű frusztrációk politikai kifejezései egyébként nem csak Erdélyben, hanem más régiókban is megjelennek. Példa erre a Constatin Simirad (a Demokratikus Konvenció színeiben megválasztott) Iași-i polgármester kezdeményezése nyomán (1997 végén) megalakult Moldvaiak Pártja. A párt az ország egyik legszegényebb vidékének kiengesztult gazdasági-társadalmi felemelkedését tűzte zászlajára. A korruptnak tartott és a helyi gondokkal nem törődőnek érzékelt bukaresti politikától idegenkedő polgárok számára egy ilyesfajta párt vonzónak tűnhet. Amíg az ország egyenlőtlenül fejlődik, és a polgárok a központosítást a helyi, valamint regionális fejlődés akadályaként érzékelik (különösen, ha úgy érzik, hogy az állami intézmények erőtlenek, a törvényszabta keretek pedig minden hatékonyságot nélkülöznek), egészen természetes az ország közigazgatási-pénzügyi és politikai megszervezésének lehetséges alternatív formáiról vitatkozni.

Másrészt a román politikai közösséget az utóbbi év során Magyarország nemzetpolitikája azzal provokálta, hogy a szomszédos országokban élő magyarokra vonatkozó ún. státustörvényt dolgozott ki, és fogadott el. Ez egy olyan kérdés, amely a nemzetiesítő nemzet, nemzeti kisebbség és az idegen haza kifejezhármasával ragadható meg⁵⁶. A vita lényege viszont a román kormány szempontjából nem feltétlenül etnikai vagy nemzeti, hanem gazdasági és szociális természetű. A törvény előnyös megkülönböztetésben részesítené a romániai magyarokat román polgártársaikkal szemben. E törvény kiemeli Magyarországra európai intézményekbe való gazdasági és politikai betagozódását célzó magyar politika sikerességét és ugyanakkor ezzel arányosan vet fényt a román integrációs politika sikertelenségére.

56 Lásd „Ethnobarometer 2000, Romania”, a CCRIT kiadásában, 58. old

KÖNYVÉSZETI FORRÁSOK:

- Alexandrescu, Sorin (1998), *Paradoxul român*, (A román paradoxon), București: Univers.
- Andreescu, Gabriel (2000), Continuarea participării UDMR la guvernare – prima fază a democrației consensualiste românești?, (Az RMDSZ további részvétele a kormányzásban – a konszenzusra alapozott román demokrácia első fázisa?), In *Provincia*, I. évf., 7. sz. (www.provincia.ro)
- Andreescu, Gabriel, Molnár, Gusztáv (szerkesztők) (1999), *Problema transilvană* (Az erdélyi kérdés), Iași: Polirom.
- Brubaker, Rogers (1996), *Nationalism Reframed Nationalhood and the national question in the New Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Brubaker, Rogers (1996), Nationalizing states in the old “New Europe” and the new, In *Ethnic and Racial Studies*, 19. kötet, 2. szám, 411–437. old.
- Culic, Irina (2001 a), *Elita politică și democratizare în România, 1989–2000*, (Politikai elit és demokratizálódás Romániában, 1989–2000), Cluj-Napoca: Universitatea „Babeș-Bolyai”, doktori disszertáció.
- Culic, Irina (2001 b), Nationalhood and Identity: Romanians and Hungarians in Transylvania, In Trencsényi Balázs et al. (szerk.), *Nation-Building and Contested Identities. Romanian & Hungarian Case Studies*, Iași: Polirom & Budapest: Regio Books, 227–248.
- Eyal, Jonathan, Smith, Graham (1996), Moldova and the Moldovans, In Graham Smith (szerk.), *The Nationalities Question in the Past – Soviet States*, London & New York: Longman, II. kiadás, 223–244.
- Focșeneanu, Eleodor (1998), *Istoria constituțională a României, 1859–1991*, (Románia alkotmány-története, 1859–1991), București: Humanitas
- Georgescu, Vlad (1992), *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, (A románok története a kezdetektől napjainkig), 3. kiadás, București: Humanitas.
- Glenny, Misha (1999), *The Balkans 1804–1999, Nationalism, War and the Great Powers*, London: Granta Books.
- Horváth, István (1999), Minoritățile din România. Aspecte politice. (A romániai kisebbségek. Politikai aspektusok), Cluj-Napoca: Editura Limes.
- Kántor, Zoltán, Bárdi, Nándor (2000), Az RMDSZ a romániai kormányban 1996–2000, In *Regio*, 4. sz.
- Linz, Juan (1990), The Perils of Presidentialism, In *Journal of Democracy*, I. kötet, 1. szám.
- Linz, Juan, Stepan, Alfred (1996), *Problems of Democratic Transition and Consolidation*, Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press.
- Lijphardt, Arend (1969), Consociational Democracy, In *World Politics*, 21. szám, 207–225.

- Livezeanu, Irina (1998), *Cultură și naționalism în România Mare*, (Kultúra és nacionalizmus Nagy Romániában), București: Humanitas, (az angol eredeti kiadás 1995-ben jelent meg).
- Macartney, C.A. (1968), *The Habsburg Empire 1790–1918*, London: Weidenfeld and Nicolson.
- Mann, Michael (1998, c 1992), The Autonomans power of the State: its Origins, Mechanismus and Results In *States, War and Capitalism*, Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell, 1–32. (magyarul: REGIO, 2001/4)
- Mungiu-Pippidi, Alina (1997), Articularea democrației consensuale (A konszenzuális demokrácia elemzése), In *Sfera Politicii*, 46. szám, 9–11.
- Mungiu-Pippidi, Alina (2000), *Mass Nationalism and Elite Nationalism in Transylvania*, A Közép-Európai Egyetemen 2000. május 29-én megtartott előadás.
- Patapievici, Horia-Roman (1998), Minoritățile imperiale, (A császárkori kisebbségek), In 22, 1998/38.
- Patapievici, Horia-Roman (2000), *Problema identității (I & II)* (Az önazonosság kérdése (I & II)), In 22, 2000/ 11 & 12.
- Seton-Watson, Hugh (1946), *Eastern Europe Between the Wars. 1918–1941*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Van Meurs, Win (1998), Carving a Moldavian Identity out of History, In *Nationalities Papers*, 26. kötet, 1. szám, 39–56.
- Verdery, Katherine (1983), *Transylvanian Villagers: Three Centuries of Political, Economic and Ethnic Change*, Berkeley: University of California Press.
- Verdery, Katherine (1996), Nationalism, postsocialism, and space in Eastern Europe, In *Social Research*, 63. kötet, 1. szám, 77–96. old.
- Verdery, Katherine, Klingman, Gail, (1992), Romania After Ceaușescu: Post-Communist Communism? In Ivo Banac (szerk.) *Eastern Europe in Revolution*, Ithaca and London: Cornell University Press, 117–147. old.

IRINA CULIC

Countryside and capital. The Romanian state and the problem of the regionalism

The study deals with the definition of the Romanian homogenous nation-state in the case of the Romanian post communist government. After the uniting of 1918 the Romanian governments applied a very powerful centralizing politics in order to integrate the new regions and the different national minorities (in most of the cases with the reinforcement of the regional administration and with the teaching of Romanian). At the same time the enormous infrastructural

autocracy built up by the communist state-party regulated and made homogenous the population and had control over them. In Romania and in the countries of the former Soviet block (during communism the state's legitimacy became very weak) the need for a new basis for the state and the change in the relationship between the state and the citizens gave a special importance to the reconstruction process of the democratic institutions and to the working out of the new Constitution. The study analyses the basic law regarding the type and structure of the Romanian state and those consequences which have an impact upon the state building plans of the politically moved Hungarian minority.